

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політичних наук

Особливості сучасного політичного екстремізму

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 «Політологія»
Освітнього рівня «Бакалавр»

студента
5 курсу ОР «Бакалавр»
заочної форми навчання
Даньковського Богдана Володимировича

Науковий керівник –
кандидат політичних наук, доцент
Олещук Петро Миколайович

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри _____

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ.....	6
РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ.....	19
РОЗДІЛ 3. ПРОТИДІЯ ПОЛІТИЧНОМУ ЕКСТРЕМІЗМУ.....	37
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми. Екстремізм, відомий в тій чи іншій формі здавна, нині став однією з актуальних проблем як для України, так і для всього світового співтовариства.

У будь-якій країні світу екстремізм негативно впливає на розвиток суспільства, підриває стійкість політичної системи, стабільність політичного курсу, призводить до ослаблення державних інститутів, нечіткості законодавчих актів, порушення прав і свобод людини, соціальної напруги.

На початку XXI століття екстремізм набув міжнародного масштабу: вийшов за межі державних кордонів, став загрозою для суб'єктів міжнародних відносин, політики мирного співробітництва держав і в цілому для міжнародної безпеки.

Його прояви різноманітні – від збудження громадянської ненависті до функціонування незаконних збройних формувань. Відповідно екстремізм становить значну небезпеку для політичної і правової систем будь-якої держави.

Дана обставина актуалізує завдання протидії екстремізму, що є складним і багатоплановим, охоплює систему заходів від ідеологічних до фізичних, потребує пошуку нових можливостей і ресурсів.

За таких умов всебічне дослідження екстремізму стає нагальною потребою. Адже неможливо протидіяти явищу без наявності глибоких знань про саме явище, без наукового осмислення його сутності і поняття.

Зазначена обставина стимулює наукові пошуки юристів, політологів, психологів, філософів, представників інших наук щодо пояснення сутності, причин екстремізму та можливостей запобігання йому.

Політичний екстремізм, його типології та джерела виникнення розглядали у своїх роботах Г. Авцинова, У. Бейкс, Н. Боббіо, М. Буянов, А. Вафин, Л. Вілкокс, Б. Дем'яненко, Ж. Желев, Г. Касьянов, В. Ковальов, О. Коршунова, Р. Куйуа, К. Клаузевиц, Т. Лірі, Ч. Ломброзо, Л. Маєвська, М.

Макаров, І. Морозов, О. Назарова, В. Остроухов, Р. Панковський, А. Піджаков, Б. М. Петренко, К. Попер, Ю. Римаренко, І. Сазонов, К.-Е. Саймонсен, Е. Сміт, Р. Скритон, Дж.-Р. Спіндлав, М. Стюарт, М. Уолцер, Е. Фромм, Р. Хербут О. Цветков, Д. Шварцмантель та інші.

Розвитку політичного екстремізму та рівням боротьби з ним у таких посттоталітарних державах як Іспанія, Італія та Німеччина присвячені дослідження К. Арзхеймера, Дж. Бальдіні, М. Вулслаєра, Ж. Куеста, А. Анголо Ландабасо, Ю. Лісовського, В. Любіна, Б.-Р. Мартінеса, Е. Мартінеса-Герера, Л. Марча, Ю. Михальчишина, Ж. Мінка, А. Мінутіллі, Д. Мольтхагена, Р. Паньковського, М. Пеукера, С. Погорельської, С. Пожарської, А. Пономарьової, О. Проневича, Л. Ренсмана, Х. Функе, О. Хпобустова, С. Хенкіна та інших.

Однак, оскільки екстремісти можуть швидко корегувати свою тактику та стратегію, формувати стабільні групи та пристосовуватися до правових анти-екстремістських заходів, існує нагальна потреба в поглиблених наукових дослідженнях щодо сутності політичного екстремізму, його причин та умов, а також чинників, що допомагають залучати людей до екстремістських дій.

Метою даної роботи є виокремлення особливостей сучасного політичного екстремізму. Досягнення мети здійснювалось шляхом вирішення наступних завдань:

- 1) визначити засади дослідження екстремізму;
- 2) виділити типологію політичного екстремізму;
- 3) виокремити механізми протидії політичному екстремізму.

Об'єктом дослідження дипломної роботи виступає політичний екстремізм.

Предметом дослідження дипломної роботи є особливості сучасного політичного екстремізму.

Методи дослідження використані в роботі можна розподілити на дві групи: загальнонаукові (діалектичний, історичний, логічний, системний аналіз, індукція, дедукція, узагальнення, синтез, абстрагування) і спеціальні

(документального аналізу, порівняльно-правового) методи та прийоми наукового пізнання. Діалектичний метод як загальнонауковий дозволив проаналізувати сутність та природу політичного екстремізму. Формально-логічний метод допоміг розкрити зміст поняття, які становлять предмет дослідження, викласти концептуальні положення, а також сформулювати відповідні висновки. Формально-догматичний метод дозволив здійснити аналіз особливостей політичного екстремізму. Системний (структурний і функціональний) метод надав можливість визначити місце і роль механізму протидії та запобігання політичному екстремізму.

За структурою робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складається з 54 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ

Будь-який політичний процес складається з дій та взаємодій акторів політики. Більшість цих дій та взаємодій здійснюється завдяки політичній поведінці людей. В цілому в політології під терміном «політична поведінка» розуміють:

- сукупність проявів зовнішньої (дії, за якими можна спостерігати: участь/неучасть в виборах, демонстраціях, акціях) та внутрішньої (позиції, переконання) активності інституційних та не інституційних, індивідуальних та колективних акторів;

- різноманітні ставлення індивідів та груп до політичної реальності та багатоманітні способи його вираження;

- дії окремих акторів та масові виступи;

- активність організованих суб'єктів влади та стихійні дії натовпу;

- акції в підтримку системи та дії, спрямовані проти неї.

Тому політичну поведінку можна розуміти як «сукупність людських дій, вчинків, які спостерігаються ззовні, в сфері розподілу та здійснення влади».

Термін «політична поведінка» був запропонований представниками біхевіоризму (від англ. – поведінка), що спеціалізувався на вивченні поведінки, яку можна спостерігати.

Згідно з вихідними принципами біхевіоризму об'єктом політологічного дослідження мають бути не законодавчі норми та формальні аспекти політичної системи суспільства, не суспільство й політика в цілому, а дії людей, спрямовані на досягнення своїх політичних цілей. Тобто потрібно вивчати ті прояви політики, які можна реєструвати, спостерігати, виключаючи при цьому політичні погляди, переконання та інші суб'єктивні компоненти дій людини в полі політики [13, с. 129-130].

Роблячи наголос на вивченні поведінки індивіда в конкретних ситуаціях, біхевіоризм сприяв глибокому пізнанню конкретної політичної, особливо електоральної, поведінки.

Теорія політичного обміну П. Блау трактує політичну поведінку як результат раціональних рішень про те, що індивіду вигідніше. Тобто різні учасники політичного процесу вступають в нього, змагаючись один з одним, як в економіці: хто більше вносить коштів, витрачає часу та прикладає зусиль, той може розраховувати на більшу винагороду від політики. Ця модель застосовується і для прогнозу результатів виборів, і для аналізу прийняття рішень лідерами. Людина розглядається як виключно «ринкова істота», поза увагою залишаються не лише її цінності та погляди, але й емоційні переживання та стихійні вчинки [16, с. 247].

Для теоретиків конфлікту (Г. Екстайн) характерним є уявлення про те, що політична поведінка людей обов'язково приречена на конфлікт (внутрішньополітичний або зовнішньополітичний). А тому конфлікт та згода є нормальними станами людського існування [14, с. 158].

На думку американського політичного психолога Ф. Гринстайна, поведінка – це функція, зумовлена середовищем, що складається навколо акторів, а також психологічними предиспозиціями (системою схильності до сприймання умов діяльності та до певної в них поведінки), які вони привносять у ситуацію [25, с. 301].

Це означає, що жодну форму поведінки неможна трактувати як прямий результат впливу політичних стимулів. За виключенням найпростіших проявів активності заради виживання, всі інші вчинки зумовлені політичною діяльністю, її відображенням в мисленні та почуттях людини.

В політиці (як і в будь-якій іншій сфері життєдіяльності), вважає Ф. Кирилюк, існують три форми поведінки людини: інстинктивна, навички та розумна [20, с. 159].

Інстинкти – вроджені моделі поведінки, визначені біологічно та які задають спрямованість енергії поведінки. Загальновизнаним є те, що значна кількість форм поведінки має інстинктивний характер. Набір інстинктів включає в себе як автоматизми в поведінці людини (дихання, ходіння), так і більш складні вроджені потреби (самозбереження, продовження роду).

В політиці знаходять відображення усі людські інстинкти – від агресивності до жадібності та від солідарності до самозбереження.

Інстинктивна основа політичної поведінки вказує, передусім, на спрямованість енергії тих або інших вчинків, які далеко не завжди усвідомлюються людиною.

Інстинкт самозбереження спонукає політиків боротися за владу та пояснює деякі нераціональні вчинки. Жорстокість, насилля, агресія також інстинктивні види поведінки.

Солідарність є також інстинктивною поведінкою людей, які здатні до співпраці.

Основою солідарності в політиці є самоототожнення людини з певною групою, партією, нацією, яке дозволяє об'єднати зусилля членів цих спільнот для досягнення однієї мети чи спільних інтересів.

Прикладом солідарності, як форми політичної поведінки, можуть бути акції протесту для захисту певної людини, ідеї [20, с. 162].

В цілому інстинкти охоплюють всі несвідомі, ірраціональні, чуттєві форми політичної поведінки як окремого індивіда, так і організованих груп, стихійні масові заходи. Іншою формою поведінки є навички.

Навички – це вміння, які потрібні для виконання певної ролі та функцій будь-яким учасником політичного процесу; звички, що виробляються у громадян в конкретній політичній культурі; стереотипи як наслідки повторення деяких політичних дій.

Більша частина типів людської поведінки є результатом навчання. Відповідних політичних навичок вимагає поведінка державних діячів, простого виборця, партійного чиновника та учасника громадського руху.

Політичні вміння та компетентність передбачають, що громадянин знає, що саме він повинен робити, виконуючи ту чи іншу політичну роль, як досягти певного результату. Наприклад, в деяких країнах для того, щоб стати депутатом, необхідно оволодіти знаннями та навичками, що потрібні для законотворчої діяльності.

Третя форма поведінки в політиці – розумні дії. Критерієм раціональності (розумності) поведінки може бути ефективність, ступінь усвідомленості політичної дії, відповідність вищим цінностям [20, с. 168].

Головною ознакою розумної політичної поведінки є наявність мети. Цілеспрямованого характеру політичному процесу надають різноманітні програми, ідеологічні схеми, доктрини.

Особливе значення для політичної поведінки має ідеологія, як концентроване та систематичне вираження цілей та цінностей в політиці.

Виокремлення трьох форм політичної поведінки – інстинктів, навичок та розумних дій – корисне для вирішення аналітичних завдань. В реальному житті поведінка людини включає в себе всі три форми.

В політичній поведінці усвідомлені та неусвідомлені, раціональні та емоційні компоненти знаходяться у складній взаємодії. Поведінка може бути різною за ступенем інтенсивності – від коректних, цивілізованих відносин до демонстрації ворожості та недоброзичливості, словесних образ та застосування фізичної сили.

Безпосередні передумови політичної поведінки формуються макросоціальною та політичною системами. Вони вступають у взаємодію з певними аспектами соціального й політичного оточення та елементами структури особистості.

Тому дослідники вважають за потрібне враховувати при аналізі політичної поведінки наступні моменти:

- зовнішнє середовище, яке надсилає стимули суб'єкту поведінки;
- потреби індивіда або групи, які беруть участь в діяльності;
- мотиви, якими керується суб'єкт;
- установки, цінності, орієнтації, переконання та цілі суб'єкта;
- особистісні особливості ролі;
- стиль прийняття рішень, міжособистісних стосунків, когнітивний стиль;
- власне дії та вчинки;

- зворотній зв'язок між поведінкою та умовами, які її сформували [21, с. 276].

Політична поведінка, таким чином, залежить від об'єктивних (стимули, які надсилає суб'єкту політичної поведінки зовнішнє середовище (політична система, її окремі інститути) та суб'єктивних (внутрішньоособистісних) факторів.

Серед внутрішньоособистісних факторів, які визначають поведінку людини в політиці, можна назвати потреби та мотиви.

Потреби спонукають людину до дії, мотиви надають дії сенс. Мотиви виконують, насамперед, функцію вербалізації мети та програми того, що буде робити людина.

В залежності від політичної поведінки учасники політики поділяються на наступні категорії:

- лідери, які очолюють політичний рух та здатні здійснити намічені плани завдяки своєму авторитету та позитивному впливу;

- активісти – посередники між лідерами та послідовниками. Вони організовують учасників руху, постійно несуть інформацію для лідерів про досягнення та труднощі, вносять вагомі корективи в стратегію та тактику поведінки мас;

- послідовники. Їх поведінка характеризується різною активністю та участю в організаціях, вони підтримують мету, що була висунута лідерами, вважають їх своїми інтересами, що й стимулює їх участь в політичній діяльності;

- лідери думки, не впливаючи на поведінку учасників руху з точки зору його організації, своєю інтелектуальною діяльністю, насамперед в публіцистиці, засновують «поля» емоційної й інтелектуальної напруги навколо тих чи інших проблем, роблять їх об'єктом загальної уваги; до них звертаються за порадою, але не за директивою для дії [15, с. 69-70].

Тобто на політичну поведінку впливають біологічні (вік, стан здоров'я, фізичні дані), психологічні (темперамент, емоції, воля, тип мислення),

суспільні (матеріальне становище, соціальний та професійний статус, світогляд) фактори.

Механізмами регулювання політичної поведінки особистості виступають державні та громадські інститути, ідеології та релігії, традиції та звичаї, нарешті, соціальне середовище та економічні умови, де протікає все життя людини.

Такими механізмами є, по-перше, правове регулювання. По-друге, регулятором політичної поведінки виступають політичні та моральні правила, які підтримуються громадською думкою. По-третє, наявність політичних організацій робить політичну поведінку більш відповідальною, виваженою, зменшує роль стихійних проявів у політичному житті, збільшує можливість регуляції політичної поведінки. Четвертим «регулятором» політичної поведінки є політична освіта та поширення правдивої політичної інформації.

Переважно розглядають індивідуальну та масову, активну й пасивну, спонтанну та цілеспрямовану, лояльну та протестну, легітимну та нелегітимну, добровільну і примусову, автономну і мобілізаційну політичну поведінку [17, с. 397].

Таким чином, політична поведінка – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів на діяльність політичної системи, це будь-яка форма участі у здійсненні влади (впливу на владу) або протидія її здійсненню.

Це вчинки та дії суб'єктів політики, що характеризують їх взаємодію з соціальним середовищем, з різноманітними суспільно-політичними силами.

Це сукупність вчинків, свідомих дій, спрямованих на досягнення певної соціально значимої мети, дій, які породжуються традиціями, ціннісними орієнтирами, а також несвідомі дії, які викликані емоційним станом індивіда.

Поширеною є типологія політичної поведінки запропонована польськими дослідниками. Вони розрізняють відкритий (політична дія) і закритий (політична бездіяльність) типи політичної поведінки.

Політична дія – будь-яка відкрита поведінка, що піддається спостереженню, демонструється в рамках політичної системи індивідом або соціальною групою та спрямована на політичні відносини, політичну систему суспільства, її інститути.

Політична дія може бути незапланованою, спонтанною поведінкою, або ж являти собою частину послідовного процесу прийняття та здійснення рішень.

Термін «політична дія» використовують у зв'язку з політичною поведінкою людей, які прагнуть зайняти певне положення або мати вплив в сфері державного управління.

Прикладами відкритої політичної поведінки є участі у виборах, референдумах, демонстраціях, пікетах.

Цільове спрямування політичної дії може бути конструктивним та деструктивним. Воно залежить від об'єктивних (наприклад, політична організація, до якої належить особистість, статус, посада тощо) та суб'єктивних (сукупність політичних знань, ідей тощо, які визначають позицію, здатність та можливість вибору суб'єктом політичної лінії) факторів [13, с. 144].

Конструктивна політична поведінка сприяє нормальному функціонуванню політичної системи, деструктивна – підриває політичний порядок.

Політична дія може бути прямою та опосередкованою, індивідуальною та колективною, усвідомлюваною та несвідомою.

Індивідуальна політична поведінка – це вчинки індивіда, які мають суспільно-політичне значення.

Групова політична поведінка пов'язана з діяльністю політичних організацій або політично активної групи індивідів, яка склалася стихійно.

Автономний тип політичної поведінки передбачає ціле- та ідейно спрямовані вчинки громадян та є відносно вільним вибором людьми політичних цілей та методів їх досягнення.

Цей тип є протилежністю мобілізованому типу політичної поведінки, який характеризується примусовістю вчинків, які здійснює індивід під дією зовнішніх обставин [14, с. 176].

Відповідно до спрямованості громадянських вчинків загальноприйнятим в політичній системі цінностям та нормам виокремлюють нормативні та девіантні (той, що відхиляється, не відповідає їм) форми політичної поведінки.

До девіантних форм політичної поведінки належить міжгрупове напруження, порушення співробітництва, можливість агресивної поведінки тощо. наслідками цього можуть стати терористичні акти, організації непокори, заворушення, збройні повстання, війни. Така поведінка послаблює або руйнує встановлений порядок та може сприяти створенню нової політичної системи.

Девіантна поведінка в демократичному суспільстві не придушується системою, якщо вона не вступає у протиріччя з конституцією.

Форми політичної поведінки, які відповідають стійким політичним уявленням, менталітету та є типовими для певної політичної культури, називаються традиційними.

Форми, що створюють нові зразки політичної поведінки, породжують нові риси політичних відносин, називаються інноваційними [16, с. 416].

Політична поведінка може здійснюватися в організованих та стихійних формах.

Поведінка організованих політичних груп відрізняється від стихійних виступів. Це зумовлено тим, що в організованих політичних групах є чітка система розподілу ролей між лідерами та послідовниками, функціональний розподіл праці, ієрархічні відносини між членами. Наприклад, поведінка учасників інститулізованих партій та рухів підкорена певним правилам, записаним в програмах та уставах.

До стихійних форм політичної поведінки належать незаплановані вчинки, що здійснюються окремими індивідами, неорганізовані виступи, бунті, страйки, мітинги протесту.

Стихійна поведінка є масовою реакцією людей на політичну кризу та нестабільність. Для такої реакції характерним є переважання ірраціональних, інстинктивних почуттів над усвідомленими та прагматичними. Тому дії людей будуть більш ризикованими та безвідповідальними, а тому можуть бути як героїчними, так і асоціальними (вірогідні насилля, вандалізм та хуліганство) [18, с. 645-648].

Однак, слід врахувати, що хоча така поведінка має дійсно стихійний характер, завжди знаходяться політичні сили, які готові використати цей ефект стихійності та отримати від них певний політичний зиск.

Прагнення впливати на несвідому, ірраціональну мотивацію учасників політичного процесу характерне, передусім, для анархістських, екстремістських, право- та ліворадикальних, а також ультранаціоналістичних рухів та партій.

Особливістю політиків – представників названих організацій – є «великий репресивний потенціал, тобто схильність до агресивної поведінки та насилля, авторитарна структура особистості».

Важливим є також те, що такі політики спираються на певні соціальні прошарки населення, зокрема, маргіналів (в силу втрати певних цінностей, соціальних орієнтирів).

Стихійність, як правило, вміло насаджується та використовується політичними лідерами, які, в першу чергу, спираються на емоції, інстинкти, віру, забобони тощо, що сприяє згуртуванню людей навколо них.

Закритий тип політичної поведінки (політична іммобільність) характеризується ухилянням людини від виконання своїх політичних та громадянських обов'язків.

Закрита політична поведінка може виявлятися в різних формах, а саме:

1. виключеність з політичних відносин, зумовлена низьким рівнем розвитку особи або суспільного розвитку взагалі;

2. політична виключеність як результат недосконалості політичної системи, розчарування в політичних інститутах і лідерах та байдужості до їхньої діяльності;

3. політична апатія як форма несприйняття політичної системи, відмова від будь-яких форм співпраці з нею. Може бути результатом насадження політичної системи насильницьким шляхом – придушенням масових соціальних і політичних рухів, окупацією.

4. політичний бойкот як вияв активної ворожості до політичної системи та її інститутів [25, с. 336-338].

Ці форми закритої політичної поведінки є виявами політичної відчуженості, яка полягає в зосередженні зусиль індивіда на розв'язанні проблем особистого життя та їх відриві і протиставленню життю суспільному і політичному, зокрема.

В міру зростання політичної відчуженості укорінюється згубна для існування політичної системи суспільства думка, що кожен захищає себе сам, і надіятися на підтримку офіційних владних структур немає сенсу.

Однією з форм політичної поведінки є протестна поведінка.

Політичний протест – вияв негативного ставлення до політичної системи в цілому, або до її окремих елементів, норм, цінностей, політичних рішень переважно у відкритих формах.

Такими формами можуть бути мітинги, демонстрації, пікетування, страйки. Функцію політичного протесту можуть виконувати й такі види політичної поведінки як абсентеїзм, певні форми голосування (наприклад, «проти всіх») – тобто різновиди «тихого» протесту.

У вітчизняній та зарубіжній літературі поширеною є думка про те, що протестна поведінка – це поведінка у формі неконвенціональної дії, яка не відповідає законним та традиційним нормам режиму, що регулює політичну поведінку.

Відповідно виокремлюються і основні форми протестної поведінки: написання петицій, участь в демонстраціях, бойкоти, захоплення будівель, несплата податків, блокади, неофіційні страйки.

Протестна поведінка може здійснюватися у формах боротьби, бунту, заколоту [19, с. 158-160].

Політична поведінка у формі боротьби засновується на усвідомленні непримиренності позицій. На цій основі політичний опонент визнається ворогом, а тому переговори з ним майже неможливі.

Бунт – це бурхлива спроба вирішити конфлікт між владою та суспільством, яка виникла стихійно. Переважно бунт спрямовується не проти влади взагалі, а проти її окремих представників. Бунт може перерости у безлад, захоплення чогось або когось, вбивства, побиття. Супроводжується знищенням інтелектуального надбання та загибеллю людей.

Заколот – це організований збройний виступ проти існуючої влади. Загрозою для влади є не сам заколот (оскільки його організатори та учасники – невеличка група людей), а поєднання заколоту з бунтом, оскільки може перерости у революцію.

Революція – суспільний рух і переворот, що ставить за мету повалення старого режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади і здійснення докорінних змін політичного життя суспільства.

Політичну поведінку, пов'язану з насиллям американський психолог А.Марш пропонує назвати політичними злочинами. До них він відносить саботаж, партизанські дії, захват заручників, війну, тероризм, революції.

Останні десятиріччя ХХ ст. дозволили політологам заговорити й про екстремістські форми політичної поведінки.

Екстремізм – схильність до надзвичайних поглядів та дій у політиці, ідеологічного протиборства.

Екстремізм вважається недемократичним способом розв'язання суспільних проблем та полягає у нав'язуванні всім однієї позиції з

допомогою крайніх, надзвичайних заходів (наприклад, бойкот, страйк, блокада, насильство, терор).

Прикладом екстремістської політичної поведінки є тероризм.

Політичний тероризм – систематичне або одиничне здійснення насилля (або загроза) із застосуванням зброї (вибухи, підпали, організація катастроф тощо) з метою викликання почуттів страху, паніки, відчуття тривоги, небезпеки, недовіри до влади.

Політичний тероризм виявляє себе у таких політичних акціях, які отримують широкий резонанс, здатний вплинути на хід політичних подій та прийняття рішень.

Виокремлюють також патологічні форми політичної поведінки. Їх проявами можуть бути крайні афективні стани (афект – сильне нервовопсихічне збудження – емоційний стан, пов'язаний із різкими змінами життєвих обставин, важливих для суб'єкта), постійна потреба у ворожнечі, агресії, антагонізмі, маніакальні політичні упередження [24, с. 46].

Ознакою патології політичної поведінки є її невідповідність вимогам ситуації або установкам особистості.

Патологічні форми політичної поведінки найчастіше виникають у масі людей, коли свідомий контроль людини над своїми діями припиняється (частково або повністю).

Так, при виникненні страху замість того, щоб протистояти загрозі, маса впадає в паніку, намагається знайти порятунок, створюючи хаос та безлад.

Однією з форм політичної поведінки є електоральна поведінка. Електорат – частина виборців, що голосують за певну політичну групу. Електорат, за своєю суттю, є пасивною частиною політичної групи – це ті особи, які з тих або інших мотивів, цілком або частково підтримують діяльність політичної групи та віддають перевагу їй над іншими.

Іншими словами, електоральна поведінка виражається в участі або неучасті потенційних виборців у голосуванні.

Електоральна поведінка – сукупність дій та вчинків громадян, що пов’язані із здійсненням місцевих або загальнонаціональних виборів в органи влади, а також їх участь в референдумах.

Формами електоральної поведінки є протестне голосування, голосування «проти всіх», конформістське голосування за партію або лідера, якого підтримує більшість виборців [12, с. 231].

Особливою формою політичної поведінки є звернення до державних органів, до газет, журналів, на радіо і телебачення з політичними ініціативами про поліпшення політичного та іншого становища в суспільстві.

Отже, наведені форми політичної поведінки не є рівнозначними як у кількісному, так і в якісному відношеннях. Одні з них займають непоказне місце в політичній практиці та представлені поодинокими акціями, інші – надзвичайно розвинені та серйозно впливають на хід подій. Розвиненість конкретної форми поведінки може бути показником, за яким можна судити про політичну систему суспільства, про його політичну культуру.

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

Найпоширенішою формою екстремізму є політичний екстремізм. Він охоплює крайні погляди на політичні системи та урядові організації, пропаганду насильства або агресії (засновану на страху та підкоренні силі) для встановлення форми правління, аж до політичного терору, безкомпромісного ставлення до інших політичних партій та опонентів. [6, с. 11].

Характеристика політичного екстремізму полягає у тому, що його керівники та багато активних послідовників є розумними та успішними людьми, які налаштовані на досягнення своїх цілей та усвідомлюють наслідки своїх дій.

Екстремісти успішно використовують соціально-економічні, політичні проблеми та кризу законності державних органів влади, намагаючись незаконно змінити політичний процес країни на той, що на їхню думку, є правильним.

Нечіткість цього визначення не тільки робить поняття «політичний екстремізм» незрозумілим, а й допомагає використовувати його як засіб для маніпулювання політичною свідомістю.

Насправді в політичній риторичі термін «екстремізм», введений як поняття, що використовується для звинувачення опонента, який далекий від позиції, яка вважається правильною, навіть якщо між ними немає широкого консенсусу[9, с. 193].

У деяких випадках це недосконале визначення стає частиною законодавства, що може обмежити зміст конституції та сприяти посиленню авторитарних тенденцій у суспільно-політичній системі.

Багато вітчизняних та зарубіжних вчених інтенсивно обговорювали визначення поняття «політичний екстремізм»

Як зауважує Е. Паїн, більшість спроб урегулювати на рівні закону протидію політичному екстремізму зазнали невдачі через розбіжності в

тлумаченні цього явища. Тому проблема наукового визначення цього явища залишається актуальною, особливо якщо взяти до уваги, що більшість понять такого способу політичної діяльності уже визначені [12, с. 232].

Якщо звернутися до вітчизняних енциклопедичних видань, то під політичним екстремізмом визначається ідеологічна та політична прихильність до крайніх поглядів і засобів [7].

Це визначення також є трохи розмитим, оскільки, перш за все, немає чіткого розуміння того, що таке «крайні дії», по-друге, немає ідеї про те, по відношенню до чого ці дії є крайніми. Тому політичний екстремізм є одним з елементів ідейно-правових маніпуляцій: приміром, у «тоталітарних державах боротьба за дотримання прав людини розглядалась як екстремістська підривна діяльність» [5, с. 129].

Тому виникає питання про систематизацію політичного визначення екстремізму через його основні характеристики.

Отже, Кременовська І. і А. Папп пропонують виділити наступні характеристики даного явища [7]:

1) насильницькі тенденції, які можуть бути виражені як в символічних так і в практичних діях. Але в той же час вони виключили емоції зі списку ознак, наприклад заклики «до боротьби». Адже під впливом психології натовпу навіть радикальні заклики можуть бути цілком правомірними.

2) на їхню думку, екстремізм слід розглядати як політику, яка прагне примусово змінити існуючу систему. З цим твердженням можна лише частково погодитись. Адже про властиве екстремізму насилля як таке вже йшлося у першому пункті, а зміна політичного режиму чи інших складових форм держави є нічим іншим, як докорінною зміною конституційного ладу, що властиве радикалізму .

3) Невід'ємною частиною екстремізму є сприяння системним порушенням прав людини. Це також сумнівне твердження. Екстремізм не обов'язково сприяє системним порушенням прав людини, навіть поодинокі випадки обмеження прав людини також можуть бути екстремізмом. Крім

того, екстремісти, в деяких випадках навпаки прагнуть розширити права і свободи людини.

4) екстремізм включає шовінізм та расистську пропаганду. Насправді цей елемент екстремізму не обов'язковий, оскільки його методи не тільки можуть вирішувати міжнародні проблеми, але й соціальні, політичні та інші питання.

Тому, позиціонуючи політичний екстремізм, найкраще починати не з певних міфологем, що виникли навколо цього явища, а з реальних дій учасників політичного процесу.

Якщо ми думаємо, що політичний екстремізм – це не спосіб діяльності, а ознака екстремальних політичних поглядів, то позиція американських дослідників, особливо Е. Шилдса та С. Ліпсета обумовлює, що політичний екстремізм є антонімом плюралізму, який відкрив основну концепцію ліберальної демократії [1, с. 151].

Іншими словами, ці дослідники розуміли екстремізм як анти ліберальну точку зору. Цей висновок ще раз підтверджує, що екстремізм, як правило, розуміється не тільки як дія, а й як політичні погляди, що знаходять своє відображення в планах політичних об'єднань.

Важливою особливістю політичного екстремізму як засобу є його пропаганда. Екстремізм як спосіб поведінки, що виходить за рамки стабільного розвитку політичних систем, на практиці пов'язаний із дестабілізуючими засобами, що викликають увагу громадськості.

Отже, можемо виділити дві окремі та значущі сфери, де можна позиціонувати екстремізм: практичне поле та символічне поле.

У практичному розумінні (у межах функціональної підсистеми політичної системи) політичний екстремізм – це публічний метод, що суперечить прийнятним моделям поведінки конкретного суспільства.

У символічному (у ціннісній підсистемі) – це ідеології, політичні погляди, і вони розташовані в найвіддаленішій точці від ідеологічного каналу (тобто реальна система поглядів на суверенітет держави є прийнятною).

Виходячи з цього фальсифікація результатів голосування не вважається екстремізмом, оскільки це не публічний метод, а прохання про фальсифікацію в умовах демократичних цінностей – це політичний екстремізм.

Такий підхід вказує на те, що політичний екстремізм, як крайня від центральної модель поведінки чи системи поглядів, не може існувати без стабільної політичної системи, а будь-яка стабільна політична система не може бути системою виключно прийнятних суспільству норм поведінки, оскільки в будь-якому випадку матиме свої межі, за якими ті чи інші дії характеризуватимуться як екстремістські [24, с. 54-56].

Політичний екстремізм – це ідеологізована, організована, деструктивна і систематична політична діяльність як окремих осіб, так і партій, суспільних рухів, держав, міжнародних організацій, що суперечить офіційно проголошеному курсу країни та чинному законодавству, або навіть загрожує виживанню цілих спільнот чи всієї людської цивілізації.

Зазвичай об'єктом політичного екстремізму є існуючий державний лад, окремі особи або політичні партії, а також найважливіші системи життєзабезпечення суспільства.

Політичний екстремізм ставить собі за мету захоплення влади, докорінну зміну державного ладу шляхом знищення існуючих державних структур, встановлення диктатури тоталітарного порядку лівого або правого гатунку. При цьому застосовуються будь-які засоби аж до фізичного знищення противника.

Цей різновид екстремізму набув поширення в країнах, які перебувають на стадії активного державного будівництва.

Необхідною ознакою політичного екстремізму є категоричне ігнорування суб'єктами конфлікту легітимних правил боротьби, реалізація проголошеної мети будь-якими способами і за допомогою будь-яких засобів, – від фізичного насилля до морального примусу та економічного тиску.

Політичний екстремізм є характерною ознакою політичної злочинності. Як відомо, політична злочинність демонструє суспільно небезпечні форми боротьби за владу або її неправомірне утримання, що реалізують правлячі чи опозиційні політичні еліти, партії, суспільні групи і окремі особи.

На думку Е. Скуліша, сучасний політичний екстремізм має на меті формування соціально політичної системи, яка повністю легітимізується одним порядком цінностей. Легітимізована форма цієї політичної системи – це політична система, за якої терористичні акти проти інакодумців розглядаються як справедливі акти [23, с. 20].

Загалом політичний конфлікт дозволяє екстремістам різних політичних фракцій (від «лівих» до «правих») брати участь у публічних суперечках, що фактично робить їх третьою стороною конфлікту. Крім того, суб'єкт політичного протистояння також схильний сприймати екстремістські дії як підтримку, що лише ускладнить процес конфронтації, оскільки екстремізм одних людей у свою чергу породжує екстремізм інших.

У політичних конфліктах часто активізуються етнічні фактори, які грають важливу роль у суспільстві. Це пояснюється тим, що з моменту народження кожен член суспільства належить до певної національності та етнічної спільноти, а отже, має певні соціальні характеристики на генетичному рівні. Залежно від середовища проживання, людина може усвідомлювати це почуття незалежності, а може і не цінувати його, але це неможливо заперечити. Люди, які відчують свою приналежність до певної етнічної групи, потребують або прагнуть своєї етнічної ідентичності.

Однак цей захист не завжди має місце в правовій сфері. Безліч разів расова фобія активно дискримінує певні групи на основі раси, національності, етнічної приналежності чи мови.

У ХХІ ст. під впливом глобалізації багатоетнічні країни світу зміцнили свої ідеології, спрямовані на захист ідентичності націй та етнічних груп та/або їх права на політичне самовизначення.

Проблема полягає в тому, що ця ідеологія, як правило, поширюється між різними етнічними групами одночасно, що неминуче призводить до серйозних конфліктів між ними, а загострення конфлікту може призвести до зникнення цивілізації завойованих.

Тому очевидно, що в ході політичної боротьби внаслідок виникнення етнічних проблем етнічний екстремізм проявляється у різних формах [22, с. 107-108].

У політичних конфліктах діяльність етнічних екстремістів полягає головним чином у здобутті політичної та державної влади. Якщо це неможливо з об'єктивних причин, тоді ресурси будуть швидко збільшені для подальшого використання проти переваги інших етнічних груп в суспільстві.

Оскільки расові фактори завжди є предметом суперечок в неоднорідному суспільстві, політики намагаються використовувати це для власної вигоди в політичному процесі, тому для них дуже важливо робити це цивілізовано. Оскільки політика та релігія безпосередньо впливають на свідомість громадян, роль релігійних організацій як суб'єктів політичних конфліктів, безсумнівно, може формувати політичну орієнтацію громадян та мати значний вплив на їх волю.

У ході політичного протистояння соціальна діяльність багатьох релігійних груп, включаючи екстремістів, має тенденцію до посилення. Ці групи, незалежно від своїх переконань, прямо чи опосередковано висловлюють свої позиції щодо поточної політичної ситуації, тим самим приєднуючись до конфлікту, розширюючи географічний обсяг і збільшуючи кількість учасників. У цьому випадку політичний конфлікт набуває релігійного забарвлення. Деякі релігійні групи обирають помірковані та демократичні вирази, тоді як інші діють незаконно.

Використання релігійних факторів та етнічних факторів є одним із ефективних способів отримати політичні уподобання, тому ми вважаємо, що потрібна особлива увага, оскільки безвідповідальне ставлення до цього явища розділить суспільство та призведе до громадянських війн.

Як відомо, політичний екстремізм поділяють на лівий і правий залежно від ідеологічного змісту його доктрин [24, с. 62-65].

Лівий екстремізм притаманний крайнім революційним течіям, для яких характерні максимально радикальні вимоги перетворення світу. Світогляд лівих екстремістів базується на постулатах анархізму, марксизму, ленінізму, троцькізму та інших політичних доктрин революційного характеру. Своїм завданням ліворадикальні організації проголошують боротьбу з існуючими політичними режимами, ліквідацію експлуатації або навіть знищення держави.

Правий екстремізм поширює не лише ідеологію класової боротьби, а й ідеї боротьби між расами, націями, культурами та цивілізаціями. Формами правого екстремізму є правий популізм, ультраконсерватизм, фашизм, релігійний фундаменталізм.

Як правий, так і лівий політичний екстремізм вдається до недемократичних способів розв'язання суспільних проблем, заперечення ідейного і політичного плюралізму, нав'язування всім однієї позиції, крайніх, надзвичайних заходів, аж до терористичних актів і спроб державного перевороту, що дестабілізує суспільство і гальмує його розвиток. Прихід екстремістських сил до влади найчастіше призводить до утвердження диктаторських, тоталітарних політичних режимів [22, с. 110-111].

Виділяють наступні види політичного екстремізму: «Міждержавний (міжнародний) і внутрішньодержавний екстремізм. А в рамках останнього ми можемо розрізнити, по-перше, екстремізм приватних соціально-політичних суб'єктів, які конфліктують з державою в цілому (його можна називати державно-політичним екстремізмом), і, по-друге, - екстремізм приватних соціально-політичних суб'єктів, які конфліктують між собою (його можна називати приватно-політичним екстремізмом). Найбільш небезпечні державно-політичні види і форми екстремізму».

Отже, політичний екстремізм є невід'ємною складовою політичної діяльності в рамках політичних систем, які, виходячи з конституційних засад

чи законодавчих норм, визначають його основні ознаки та окреслюють контури такої діяльності.

Розширення поля політичної поведінки та ідеологічного спектру посилює відцентрові тенденції та межі, за якими погляди і певні політичні дії визнаються екстремістськими.

Звуження змісту цього поняття та меж периферії, в яких політична дія чи ідеологія визнаються екстремістськими, призводить до того, що деякі способи політичної діяльності навпаки наближаються до центру прийнятних у політичній системі моделей поведінки.

Таким чином, в ліберальних суспільствах законодавче визначення політичного екстремізму обмежене, а в моноідеологічних авторитарних – розширене. Тобто широта ніші, в якій позиціонується політичний екстремізм, залежить від прийнятних для реального політичного суверена моделей поведінки.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники шукають причини політичного екстремізму в соціально-економічних чи політичних процесах і явищах.

«До чинників, які породжують екстремізм у суспільстві, – пише В. Шахов, – належать: соціально-економічні кризи, деформації політичних структур, падіння життєвого рівня значної частини населення, придушення владою опозиції та інакомислення, національне пригнічення, амбіції лідерів політичних партій та соціальних груп та ін» [2, с. 518].

М. Брюкнер та Х. П. Грюнер вважають, що існує певна залежність від економічних чинників: одновідсоткове зниження економічного розвитку призводить до одновідсоткового збільшення підтримки крайніх правих та націоналістичних партій [7].

Однак, як показує практика, навіть одночасний вплив соціально-економічних та політичних чинників не призводить до автоматичної ескалації політичного екстремізму.

«І в публіцистиці, і в науковій літературі, – вказує Е. Паїн, – поширені спроби напряму зв'язати зростання політичного екстремізму з бідністю, соціальним неблагополуччям і низьким культурним рівнем окремих регіональних, етнічних чи релігійних груп. Але ні історичні приклади, ні спеціальні дослідження не підтверджують подібних пропозицій» [9, с. 84].

В Україні названі чинники були постійно присутні в суспільному житті, однак не призвели до посилення політичного екстремізму.

Соціальні, економічні та політичні кризи не завжди спричиняють екстремістську поведінку. Тому ці складові не завжди є ключовими у виникненні екстремізму, вони можуть передувати формуванню екстремістської поведінки, однак не обов'язково бути чинниками його виникнення.

К. Круглова, аналізуючи причини виникнення екстремізму, зауважує, що «живильним середовищем для екстремізму є така ситуація, коли в процесі розвитку суспільної та особистої емансипації зовнішнє звільнення випереджає внутрішнє» [11, с. 102].

Х. Ортега-і-Гасет, досліджуючи це питання в загальносвітовому масштабі, писав, що зростання в ХХ столітті негативної і деструктивної активності чітко пов'язане з тим, що маси, не маючи належного рівня культури, вийшли на авансцену історії [7].

Виходячи з цього, можна зробити наступні висновки.

По-перше, політичний екстремізм, будучи багатогранним явищем, не є автоматичним наслідком якоїсь конкретної причини. Більше того, не можна зводити причини ескалації екстремізму виключно до політичних, соціальних, економічних чи інших кризових ситуацій у суспільстві. Екстремізм породжується комплексом причин, які формуються в різних сферах людського буття.

По-друге, однією з найважливіших підстав для ескалації політичного екстремізму є втрата державною елітою своєї легітимності. Відцентрові тенденції, що супроводжують це явище, є не лише базисом для

екстремістської діяльності, а й вагомими чинником подальшої ескалації її проявів.

По-третє, механізм ескалації політичного екстремізму передбачає, що конкретне суспільство переміщено в умови, які не відповідають наявному типу політичної культури.

За таких обставин не мають значення конкретні умови – важливішим є розуміння їх відмінності.

Отже, обмеження чи розширення можливостей суспільства порівняно з його традиційною політичною культурою однаковою мірою впливають на ескалацію екстремізму.

І останнє – розвитку політичного екстремізму в умовах проголошених демократичних та ліберальних цінностей сприяє бінарне світосприйняття, яке полягає у повному відкиданні будь-яких аргументів суперника не через їх значимість, а через його схильність до тих чи інших поглядів, а також у неверифікованій підтримці всіх політичних дій «своїх» лідерів чи політичних сил.

Людська раса, культура, релігія, мова, ідеологія та етнічне різноманіття - унікальні фактори її розвитку, що дозволяє людям об'єднуватися у стабільні групи на певних засадах, розвивати спільні цінності та соціальні норми, розвивати та захищати себе і свої досягнення у різних сферах, громадському житті.

Приєднання до певної соціальної групи - це об'єктивний процес самоідентифікації та результат соціальної еволюції.

Почуття приналежності до групи формує у кожного почуття «нас», що робить їх впевненими у власній безпеці та здатності колективно захищати права та свободи за допомогою групових ресурсів.

У той же час ця різноманітність є першопричиною соціальних конфліктів, особливо міжгрупових конфліктів, як свідчить історія, такі

конфлікти неодноразово спричиняли і продовжували спричиняти велику кількість жертв, знищення певного населення і навіть країн.

Хоча ми живемо у XXI ст. – в епоху, коли загально визнано, що країна повинна будуватися на принципах демократичного управління, всебічного та належного захисту та реалізації прав людини та громадянських прав і свобод та дотримання верховенства права, стає все більше конфліктів між групами в різних куточках світу.

Швидкий розвиток інформаційних технологій та глобалізація значно ускладнили соціальну структуру суспільства та посилили соціальну диференціацію. Все частіше різні соціальні групи намагаються незаконно отримати домінуючі позиції, зберегти або збільшити активи, розширити сфери свого впливу та створити власний «ідеальний» світ.

З огляду на це, вони вдаються до створення або загострення суперечностей у таких поняттях, як "я-інші", "ми-вони" та "друзі-вороги".

Вступивши на шлях відкритого протистояння, сторони конфлікту вдалися до насильства щодо своїх опонентів, домагаючись остаточного фізичного чи психічного знищення.

Тому в суспільстві, особливо серед учасників конфлікту, сформувалося установки до виправдання насильства.

Екстремістські методи та методи боротьби пропагуються як найефективніший спосіб подолання соціальних конфліктів. У поєднанні із соціально-економічними проблемами та політичною нестабільністю поширення екстремістських ідеологій та практик серйозно заважатиме реалізації прав людини, громадянських прав та свобод та заважатиме розвитку суспільства та країни.

Забезпечення безпечного розвитку та захисту людей, суспільства та країни, а також знищення або порушення прав людини та громадянських прав і свобод екстремістами здійснюються за однакових соціальних умов. Ці процеси взаємопов'язані: чим краще людина може реалізувати свій потенціал

та захистити права і свободи, і чим більше вона довіряє країні, тим менше передумов для появи та поширення екстремізму в суспільстві [9, с. 111].

Органи державної влади, їх посадові та службові особи, яким надано законодавчі повноваження, а також інститути громадянського суспільства вживають різних заходів для побудови демократичної, правової та соціальної країни. Водночас проти них щодня виступають екстремістські групи, які намагаються знищити цивілізаційні досягнення деяких держав і народів.

Як зазначав О. Писаренко, небезпека екстремізму полягає в тому, що він оперує простими та зрозумілими концепціями та планами простих людей, які можуть формувати відповідну суспільну свідомість та маніпулювати ним.

За зовнішньою простотою запропонованого ним методу вирішення проблем він сподівається замінити існуючу правову, морально-етичну систему цінностей та культурні норми [13, с. 241].

В країні може бути багато екстремістських організацій з різною орієнтацією чи підтримкою однієї і тієї ж ідеології. Хоча вони загрожують правам і свободам громадян, вони не можуть реально вплинути на зовнішню та внутрішню політику країни.

Однак, коли ці групи об'єднуються навколо одного чи кількох лідерів, щоб досягти певної мети або стати частиною міжнародного екстремістського руху і заручитися його підтримкою, трапляється зовсім інша ситуація. Окрім того, особливо небезпечною є підтримка екстремістських організацій з боку міжнародних спецслужб тих чи інших країн. У цьому випадку екстремісти стають силою, яка може кинути виклик суспільству та країні, ставлячи під сумнів легітимність та справедливість багатьох соціальних інститутів.

Кількість проявів екстремізму в країні, географічний розподіл, рівень загальної підтримки екстремістів та заходи щодо боротьби з їх діяльністю є показниками соціальної напруженості, ефективності демократичної системи та зрілості громадянського суспільства.

Екстремізм завжди супроводжується порушенням прав людини та прав і свобод громадян. Відповідно до напрямку своєї діяльності, екстремісти насправді намагаються:

- незаконно змінити соціальну чи конституційну систему;
- нав'язати власні стандарти мислення;
- змінити існуючий спосіб життя, систему освіти та релігію, визнану абсолютною більшістю;
- знищити досягнення цивілізації; 5) повністю підкорити, а іноді навіть знищити тих ворогів (явних чи латентних), які «перешкоджають» ідеальному (на думку екстремістів) світу.

Екстремізм не тільки загрожує певним соціальним групам. За відповідних внутрішніх та зовнішніх умов це може знищити націю та(або) дух народу, існуючі соціальні відносини перетворити на хаос, у якому правота позиції визначається суто рівнем сили (фізичної, психологічної), яку сторона може застосувати відносно опонента [2, с. 519].

Вибір екстремістської ідеології визначається відповідним способом мислення, який формується самостійно в свідомості індивіда або нав'язується йому ззовні. Екстремізм стає частиною світогляду людини, заснованого на політиці, економіці, релігії, культурі, мові, етнічній приналежності чи інших переконаннях, отримуючи тим самим певну форму вираження поглядів.

Під впливом сталих установок екстремісти визначають своїх «друзів», «співучасників», «ворогів», а також способи та засоби для доведення своїх переконань та боротьби з дисидентами. Поширення екстремістських ідей призвело до ерозії загальної соціальної політики та соціального життя, що призвело до «ерозії» державних інституцій, спрямованих на забезпечення реалізації та захисту прав людини та громадських прав і свобод.[9, с. 231].

М. О. Паламарчук вважає, що характеристиками сучасного екстремізму є: розширення масштабів і перетворення окремих екстремістських груп у впливові структури політичного життя; посилення жорстокості і

необдуманості екстремістських дій; збільшення різних форм екстремістської діяльності; використання найновітніших технологічних досягнень, засобів масового знищення (компоненти хімічної, бактеріальної зброї, радіоактивні матеріали); прагнення отримати громадський резонанс та залякування людей.

Автор наголошує на посиленні взаємозв'язку екстремістських організацій в галузі інформації, тактики та стратегії, фінансів, ідеології, психології та ресурсів на рівні окремих країн та на міжнародному рівні. Крім того, він вважає, що збільшення зовнішньої імміграції стимулювало іноземних представників до участі в екстремізмі [11, с. 102-103].

Фактори поширення екстремізму широко варіюються і залежать від багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин.

Тому Є. Васильчук виділив чотири передумови поширення екстремізму:

- Економічна – фінансова криза, зниження рівня життя, закриття бізнесу та зростання безробіття;
- політико-владна – криза, що проявляється в інакомислії з одного боку, з іншого боку уряд не може послідовно і професійно забезпечити соціальний порядок і стабільність, не посилює або навпаки послаблює юридично ефективне «правове поле» і визначає пріоритет діючого закону;
- суспільна – зростаюче суспільне розшарування в країні, поява багатих людей, які незаконно створюють капітали, тим самим збільшуючи кількість бідних людей, які не можуть прогодувати себе і свою сім'ю.
- духовна – моральне та духовне падіння суспільства й особистості, знецінення традиційних устроїв, наявних цінностей [2, с. 519].

На думку Т. Пілюгіної, поки суспільство перебуває в стані кризи та нестабільності та не має ефективного державного механізму управління, соціальні втрати деяких громадян продовжуватимуть спричиняти екстремізм. Вона вважає, що стабільність сучасного суспільства можлива лише тоді, коли мислення людей є єдиним, що передбачає збіг економічних, моральних та

правових аспектів світогляду людей, що живуть в одну епоху та в одному соціальному просторі [12, с. 232].

Міжнародне співтовариство давно визнало небезпеку екстремізму. Уже в 2003 році Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла резолюцію про «Загрози екстремістських партій та рухів для демократії в Європі» №1344, яка визначає екстремізм як форму політичної діяльності, яка прямо або опосередковано відкидає принципи парламентської демократії, і значною мірою будує власну ідеологію, політичну практику та діяльність, засновану на нетерпимості, ксенофобії, антисемітстві та крайньому націоналізмі.

У даній резолюції зазначається, що в контексті соціального незадоволення екстремізм пропонує прості та стереотипні рішення для подолання тривоги та невизначеності, притаманні певним соціальним групам, коли вони стикаються з соціальними змінами. Водночас екстремісти приписують невдалі рішення певним урядовцям та політикам. [7].

Політичний екстремізм на сьогодні – це система поглядів, форм і методів у боротьбі за владу. Політичний екстремізм та тероризм – це соціальні явища, котрі мають глибоке історичне коріння, свої умови виникнення та існування.

Слід зазначити, що екстремізм у більшості випадків на тлі нестабільності внутрішньої та зовнішньої обстановки зазвичай призводить до тероризму – складової частини екстремізму в його крайньому прояві, що становить собою систематичний тиск, провокування, дестабілізацію суспільства насильством тощо.

Екстремізм може викликати наступні негативні наслідки:

- 1) руйнування соціальних структур;
- 2) збідніння значної частини населення;
- 3) економічну та соціальну кризи;
- 4) ослаблення державної влади та дискримінація її інститутів;
- 5) занепад виконавчої дисципліни;
- 6) зростання антисоціальних явищ;

7) загострення почуття пригнічення національної гідності [16, с. 427].

Глобалізація, неврегульованість локальних, регіональних і міжнародних конфліктів, фінансово-економічна криза стали надзвичайно поживними середовищами для стрімкого поширення екстремізму, пропаганди екстремістських ідеологій.

Екстремістські угруповання, використовуючи новітні технології впливу на свідомість і поведінку людей, маніпулюючи їх потребами та цінностями, намагаються значно розширити свою соціальну базу. Деяким це вдається. Вони знаходять підтримку у населення, котре проживає як всередині держави, так й поза її межами. Громадяни, перебуваючи, як правило, під ідеологічним впливом, надають екстремістам організаційну, технічну, фінансову чи матеріальну допомогу.

Непоодинокі випадки, коли тривала екстремістська діяльність здобувала й електоральні симпатії, внаслідок чого екстремісти отримують мандати у представницьких органах влади.

У зв'язку з цим екстремістські організації набувають ознак самостійних суб'єктів політичних та міжнародних відносин, що суттєво ускладнює протидію їх діяльності, адже вони вже офіційно представляють частину виборчого корпусу.

Особливу небезпеку для національної безпеки становлять екстремістські угруповання, які налагодили міжнародну співпрацю із собі подібними організаціями, іноземними державами, їх спецслужбами, а також транснаціональною організованою злочинністю. За таких умов вони намагаються на рівних конкурувати з державою за право застосовувати примус та/або насильство для досягнення своїх цілей.

Діяльність міжнародних екстремістських організацій досить сильно дестабілізує міжнародні відносини. Масштабні терористичні та насильницькі акції, які мали місце останніми роками, зберігають напруженість в Африканському, Близькосхідному, Північнокавказькому, Балканському

регіонах, що свідчить про гостроту проблеми протидії екстремізму на міжнародному рівні [9, с. 338].

Розширення географії екстремізму, зміцнення його організаційно-структурної та фінансово-матеріальної спроможності, наявність у багатьох екстремістських угруповань доступу до військового озброєння, боєприпасів, бойової військової техніки, вибухових речовин та матеріалів, залучення до екстремістської діяльності молоді, інтелігенції, релігійних та політичних діячів значно впливає на внутрішньодержавну та міжнародну стабільність.

З метою захисту прав і свобод людини, суспільства та держави від протиправних посягань з боку екстремістів, органи державної влади змушені переглядати свої підходи до внутрішньої і зовнішньої політики, відмовляючись від надто ліберальних способів та методів її здійснення. В інтересах національної безпеки держави запроваджують додатковий нагляд за різними сферами суспільного життя, вводять більш жорсткіші обмеження та посилюють юридичну відповідальність за протиправні діяння.

Тому в сучасних умовах екстремізм є реальною загрозою для людей, суспільства та країни. Отже боротися з цим явищем необхідно комплексно, враховуючи всі проблеми, що існують у суспільстві, та проблеми, що існують у відносинах між країнами. Країни повинні підтримувати зв'язок з міжнародними організаціями та їхніми іноземними партнерами для обміну відповідною інформацією та досвідом. Водночас країна не може покладатися виключно на зовнішню допомогу в процесі вирішення внутрішніх проблем та забезпечення національної безпеки.

Тому, щоб запобігти появі та поширенню екстремізму, державні органи влади повинні зосередитися на забезпеченні належного рівня життя громадян та ефективно вирішувати соціальні, економічні та політичні питання та міжгрупові конфлікти. З цією метою необхідно створити ефективну систему державного управління для забезпечення правосуддя, зменшення рівня корупції та злочинності, забезпечення довгострокового діалогу з

громадянським суспільством та залучення його представників до процесу прийняття управлінських рішень.

РОЗДІЛ 3

ПРОТИДІЯ ПОЛІТИЧНОМУ ЕКСТРЕМІЗМУ

Сучасний стан суспільно-політичного розвитку України відзначається поширенням деструктивних тенденцій і процесів, зростанням різних форм нетерпимості та ворожнечі: релігійної, національної, політичної.

Діяльність держави та недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки у сфері профілактики та протидії екстремізму має базуватися насамперед на науково обґрунтованих методах і підходах, що розкривають системний характер цього явища, сприяють виявленню базових причин, умов і факторів виникнення та розвитку суб'єктів екстремістської діяльності.

Визначення ідейно-політичної сутності цього феномену, особливостей використання націоналістичних та ерзац-релігійних конструктів, встановлення його залежності від соціальної, економічної, культурної, політичної та психологічної атмосфери, що склалася в суспільстві, дозволить розробити та впровадити у практику діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки України систему аналітико-прогностичних заходів.

Це сприятиме передбаченню особливостей та тенденцій розвитку суб'єктів екстремістської діяльності, дозволить мінімізувати їх згубний вплив задля збереження цілісності держави, політичної єдності та духовно-культурних засад суспільства [4, с. 248].

Для запобігання ескалації політичних конфліктів, соціальної радикалізації та виразів політичного екстремізму на національному рівні необхідно вжити таких заходів.

1. Ввести суворий законодавчий нагляд за діяльністю політичних партій, громадських та релігійних організацій з метою запобігання розпалюванню соціальної ворожнечі та підтримці екстремістів. Справи, в яких їх незаконна діяльність та співпраця з екстремістами завдали значної шкоди захищеним соціальним та національним інтересам, повинні бути заборонені судом відповідно до закону, заборонити їм повторне пере реєстрування. Лідерам та прибічникам даних організацій, крім основного покарання, слід примусово

заборонити займатися відповідною громадською діяльністю протягом певного строку.

2. Створити ефективну національну систему фінансового моніторингу доходів та витрат фізичних та юридичних осіб та негайно виявляти та запобігати фінансуванню екстремізму чи інших незаконних дій. У політичній боротьбі діяльність учасників конфлікту (включаючи екстремістів) зазвичай заохочується економічно та фінансово. Хоча лідери політичних партій та екстремістських груп переконують інших у тому, що вони мають підтримку людей, які борються за цю ідею, багато фактів свідчать, що ця підтримка оплачується "чорною касою".

Позбавлення екстремістів фінансової та матеріальної підтримки суттєво обмежить їхні функціональні можливості та значно послабить їх бажання активно захищати свої ідеї та / або ідеї відповідних політичних учасників, тим самим мінімізуючи їхній вплив на суспільно-політичний процес. [5, с. 133].

3. Посилити санкції проти порушень основних засад країни та соціальної системи. З юридичної точки зору, більшість наслідків екстремістської діяльності містяться у відповідних складових адміністративних або кримінальних правопорушень.

Дії більшості екстремістів спрямовані на особисте життя та здоров'я, майно, громадський порядок та національну безпеку.

Встановлення жорсткіших покарань за порушення цих цінностей допоможе запобігти масштабним злочинам.

Хоча покарання за наслідки екстремістської діяльності не може усунути першопричини екстремізму, воно є ефективним інструментом протидії його проявам, особливо на ранніх стадіях його появи.

Також зазначу, що юридична відповідальність не повинна вводитися безпосередньо за екстремістську чи екстремістську діяльність, оскільки ці

поняття є абстрактними, оцінювальними та суперечливими та можуть використовуватися для боротьби з тими, хто має різні ідеї.

4. Сформувати порядок держави та громадськості в інформаційному полі для запобігання швидкому поширенню екстремальних ідей та матеріалів. Згадуючи вислів давньоримського юриста Ульпіана: "Cogitationis roenam nemo patitur" ("Ніхто не повинен каратися за роздуми"), ми усвідомлюємо, що через нинішні обмежені технічні можливості передавати інформацію людям та маніпулювати їхньою свідомістю переосмислити свободу думки та мови, світогляду та релігії, щоб знайти розумний баланс між інтересами людей, суспільства та країни.

Оскільки рушійною силою екстремізму є ідеологічний елемент, який захищає найголовніше використання насильства та інших незаконних дій, держава, муніципалітети та державні установи повинні мати дієві правові інструменти, що забороняють розповсюдження екстремістської інформації та отримання її за вільними каналами [4, с. 250-251].

5. Організувати масову юридичну освіту, щоб запобігти широкому залученню представників усіх верств населення до екстремістської діяльності шляхом ідеологічної агітації та пропаганди.

Соціальна основа екстремізму, як правило, молода і маргіналізована. Завдяки відповідним освітнім, культурним, правозахисним та релігійним програмам людей можна навчити терпіти "інших" людей, вважаючи, що насильство та протиправна діяльність не є ефективними способами захисту своїх переконань. Це дозволить локалізувати екстремістів, що перешкоджатиме їх активній роботі та використанню політичних конфліктів [3, с. 101-103].

6. Розробити чіткі законодавчі процедури для співпраці з міжнародними організаціями, відповідальними за мир, безпеку та повагу прав і свобод людини на глобальному та регіональному рівнях, щоб вони могли брати участь як посередники, якщо не можуть вирішити політичні конфлікти

Також участь міжнародних інститутів у процесі політичного протистояння допоможе зменшити напругу між політичними опонентами та кількість проявів екстремізму в державі, оскільки сторони політичного конфлікту й екстремістські угруповання, незалежно від характеру їх діяльності, як правило, прагнуть здобути перемогу, яка буде легітимною не лише в очах свого народу, а й на міжнародній арені.

Тому під тиском міжнародного співтовариства вони можуть відмовитись від активної конфронтації та сісти за стіл переговорів, щоб досягти компромісу. Звичайно, ця стратегія не може захистити всі сторони від різних провокацій, але не слід недооцінювати її ефективність у процесі вирішення політичних конфліктів та боротьби з екстремізмом [8, с. 78].

Тому боротьба між політичною владою та пануванням є невід'ємною частиною суспільного життя, властивою людській природі. Найголовніше, що вона використовує демократичні процедури, щоб діяти цивілізовано. Якщо опоненти використовують екстремістські методи або деякі екстремістські групи активізуються під час політичного конфлікту, держава зобов'язана негайно реагувати на такі явища. З цією метою необхідно сформулювати та встановити правовий механізм боротьби з екстремістською діяльністю. Необхідно створити таку правову реальність у суспільстві, щоб мінімізувати можливість виникнення та функціонування екстремістських рухів та їх участі у політичному протистоянні.

Процес глобалізації об'єднав суспільства на рівні обміну досвідом та перевагами різних культур і народів. Також можна спостерігати інтеграцію проблем кожного з учасників глобалізаційного простору. Так, взаємозалежність подій створила реальність, в якій проблеми однієї держави розповсюджуються на ряд інших. Тому, країнам не вдається на довгий час залишатися осторонь локальних проблем, які зрештою стають платформою спільних глобальних питань.

Феномен політичного екстремізму має місце і в країнах третього світу, і в цивілізованих суспільствах. Оскільки, дана тема має безпосереднє відношення до проблеми миру в світі, поширення екстремізму в країнах сходу зачепила безпосередньо всі держави. Таким чином, екстремізм представляє актуальну проблему сучасності, адже, як у загальному контексті, так і в аспекті окремих країн, має значення для всієї міжнародної спільноти.

На сьогоднішній день проблему екстремізму підіймають найпотужніші організації по захисту прав та свобод, міжнародні структури такі, як Рада Організація об'єднаних націй, Парламентська асамблея Ради Європи, Міжпарламентська асамблея Співдружності незалежних держав та інші.

І метою кожного об'єднання є попередження розвитку екстремізму та подолання наявних проблем.

Міжпарламентська асамблея Співдружності незалежних держав розробила проект модельного закону «Про протидію екстремізму».

У зазначеному проекті екстремізм визначається як посягання на основи конституційного ладу та безпеку держави, а також порушення прав свобод і законних інтересів людини і громадянина, які здійснюються внаслідок заперечення правових або загальноприйнятих норм і правил соціальної поведінки.

У проекті також виокремлено таке поняття, як екстремістська діяльність, тобто діяльність громадського або релігійного об'єднання, засобів масової інформації або іншої організації чи фізичної особи з планування, організації підготовки та вчинення дій, спрямованих на: насильницьку зміну конституційного ладу, порушення територіальної цілісності суверенітету держави; публічне виправдання тероризму або заклики до здійснення терористичної діяльності; пропаганду виключності, вищості або неповноцінності окремих соціальних груп за ознаками расової, національної, релігійної чи мовної належності; порушення прав і законних інтересів людини та громадянина залежно від його соціальної, расової, національної, релігійної чи мовної належності [5, с. 136].

Щодо законодавчого регулювання проблем екстремізму Україна ратифікувала чимало міжнародно-правових актів, таких як, Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973 р.).

Саме ж українське законодавство не визначає поняття екстремізму. Слід відзначити, відсутність в українському законодавстві виділення окремих законодавчих норм для попередження та регулювання політичного типу екстремізму.

В період з 2002 по 2011 роки було проведено три спроби внести законопроекти під назвою «Про протидію політичному екстремізму», але всі вони були відхилені, як зазначає дослідник Паламарчук М.О., згідно висновків Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про протидію екстремізму», відповідна позиція законодавця була аргументована наявністю ризику довільної кваліфікації «екстремізму», внаслідок чого ухвалення спеціального закону про боротьбу з екстремізмом може створити передумови для масових порушень прав та свобод людини і громадянина [1, с. 154].

У березні 2016 р. Україна та Туреччина домовились посилити співробітництво у сфері безпеки та оборони, а також налагоджувати ефективну співпрацю правоохоронних і розвідувальних органів для боротьби з тероризмом, екстремізмом та сепаратизмом. Про це йдеться у тексті спільної Декларації за результатами П'ятого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою. Зокрема сторонами домовлено: «посилити координацію, співробітництво та договірну базу між Україною та Турецькою Республікою у сфері безпеки й оборони».

Україна та Туреччина домовились також поглиблювати співпрацю в питаннях реформування Ради Безпеки ООН та інших багатосторонніх механізмів з метою забезпечення міжнародного миру і безпеки; сприяти

зміцненню механізмів регіональної безпеки в Чорному морі; нарощувати співпрацю в контексті спільних зусиль, спрямованих на забезпечення міжнародної безпеки, в т.ч. й в рамках НАТО [6, с. 22-23].

Національна система протидії екстремізму, у тому числі в мережі Інтернет, має охоплювати не лише контрольні-наглядові та репресивні заходи. Важливо також підвищувати інтелектуальний рівень населення. Це допоможе сформувати у громадян установки для самостійного відторгнення екстремістських ідеологій і практик, що сприятиме забезпеченню національної безпеки України, відновленню її суверенітету та територіальної цілісності.

Вже більше десяти років питання екстремізму тісно пов'язане з усіма куточками світу, але, на жаль, у багатьох країнах реалізація екстремістської поведінки не несе жодної відповідальності, особливо кримінальної.

Екстремізм, навіть незначні його прояви, є серйозною проблемою для будь-якої країни, тому боротьба з цим явищем має бути головним пріоритетом нашої країни.

Протягом усього періоду розвитку та становлення вітчизняного законодавства не існує такого слова, як "екстремізм". Навіть зараз, аналізуючи чинне законодавство, ми не можемо знайти офіційних визначень екстремізму, екстремістської діяльності та похідних понять.

Слід зазначити, що Кримінальний кодекс України (далі - Кримінальний кодекс України) намагається визначити кримінальну відповідальність за екстремістську діяльність.

16 січня 2014 року Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» № 721-VII було доповнено КК України статтею 110-1 «Екстремістська діяльність» [10, с. 89].

У розпорядженні частини 1. Стаття 110-1 Кримінального кодексу України передбачає обов'язки з виробництва, зберігання, продажу чи розповсюдження та продажу екстремістських матеріалів, включаючи масові заклики до використання або демонстрування екстремістських матеріалів через засоби масової інформації, інтернет, соціальні мережі, і включаючи збори та збори, вуличні демонстрації, демонстрації, публічні заяви чи заклики екстремістського характеру, а також фінансування цих акцій чи організацій або здійснення іншої допомоги, в тому числі шляхом надання інформаційних послуг, готівки, нерухомості, навчання, поліграфія або матеріально-технічний фундамент, телефон Якщо немає ознак більш серйозних злочинів, може бути накладено штраф від 200 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходу та конфісковано екстремістські матеріали.

Санкції статті 2 ст. Стаття 110-1 Кримінального кодексу України передбачає штраф від 1 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або одночасне позбавлення волі та конфіскацію екстремістських матеріалів за повторні дії, передбачені ч. 1 ст. Стаття 110-1 Кримінального кодексу України.

Також, КК України давав пояснення, що саме слід розуміти під «екстремістськими матеріалами».

Але вже зовсім скоро, разом із скасуванням «драконівських законів», Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23 лютого 2014 року № 767-VII зазначену статтю було виключено з КК України [10, с. 91].

Аналітики вважають, що виключення цього пункту є виправданим, оскільки воно містить небезпеку, що пункт недостатньо чіткий, що, в свою чергу, може призвести до випадків, коли він застосовується до людей, які не вчинили жодної соціально небезпечної поведінки. Наприклад, людей,

незадоволених соціальною нерівністю, будуть переслідувати за "поширення через соціальні мережі", що містять ознаки "розпалювання соціальної ненависті", а "екстремістські публічні виступи" - за порушення їхніх мовних прав. Представники номінальних національностей або меншин повинні будуть проводити мирні масові акції.

Серед екстремістських проявів варто зазначити акти вандалізму, загрози чи імітація вибухів, підпалів у громадських місцях, блокування державних установ, побиття або інші види морально-психологічного впливу стосовно представників влади, депутатів, політичних чи релігійних опонентів, акти самопідпалу або самогубства, акції громадської непокори, масові заворушення, голодування, несанкціоновані демонстрації, мітинги з висуванням політичних вимог, публічні й анонімні заклики до насильницьких та інших протиправних дій, розрахованих на зміну політичної свідомості та створення ситуації для захоплення державної влади [9, с. 514].

Політичний екстремізм узяли на озброєння деякі політичні партії, рухи та окремі особи, сутність діяльності яких полягає у конфронтації з державними структурами, актах непокори владі та здійсненні на неї силового тиску і вигідного для себе впливу.

Хоча в КК України нема окремого складу злочину екстремізму і сам термін не вживається, все ж, низку злочинів варто вважати злочинами з ознаками екстремізму: ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», окремі злочини проти виборчих прав громадян України (ст. ст. 157-159-1 КК України), ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії», злочини проти свободи віросповідання (ст. 179-181 КК України), ст. 260 КК України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», ст. 300 КК України «Ввезення,

виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію» та низка інших злочинів, якщо вони вчинюються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату. В ст. 67 КК України передбачено таку обтяжуючу обставину, але це не вичерпує проблему екстремізму [11, с. 105-106].

Екстремізм - це не один злочин, такий як вбивство на основі релігійної чи расової нетерпимості, а складний злочин, що складається з декількох заговорів, об'єднаних з однією метою.

Іноді буває важко відрізнити тероризм від екстремізму. У них одна мета - здійснити злочинний вплив на людей, підтримувати постійну ворожість, висувати політичні вимоги та заподіяти чи погрожувати шкодою особистим, майновим, соціальним та національним інтересам.

Від хуліганства екстремізм відрізняється метою, наслідками та ступенем суспільної небезпеки. Сьогодні, коли в КК України відсутній склад екстремізму, всі його прояви при відсутності ознак тероризму кваліфікуються як хуліганство, як це мало місце у деяких містах України після святкування 9 травня 2017 р. Взагалі варто зазначити, що стаття про хуліганство дуже часто застосовується в практиці, навіть коли для цього немає підстав. Криміналізація такого злочину, як екстремізм, в Україні назріла, вона є своєчасною та актуальною.

Екстремістські загрози для України навесні 2017 року почали зростати. Причому, якщо раніше варто було акцентувати на якомусь одному напрямку, то у березні загрози ескалувались і у міжнародному, і у внутрішньому, і у військовому вимірі. Наприклад, у інформаційний простір надійшли проблеми невдоволення новою адміністрацією США керівництвом України. Зокрема, йдеться про затримання Насірова, перевірку Національним антикорупційним бюро України Національного Банку України.

Деякі аналітики схиляються до того, що затримання четвертого траншу МВФ – це також сигнал українському Президенту про невдоволення його політикою у Вашингтоні.

І якщо для політичної еліти – це сигнал довіри/недовіри, то для українського суспільства потенційна втрата одного з наймогутніших союзників, – в умовах протистояння російській гібридній агресії – це загрози втрати суверенітету.

У березні інформаційний простір був перенасичений повідомленнями, пов'язаними з тими чи іншими екстремами, у тому числі й терористичними актами та диверсіями. Зокрема, – вибухи на військових складах у Балаклєї, убивство ексдепутата Держдуми РФ Вороненкова Д.М., підриг автомобіля та убивство українського контррозвідника Олександра Хараберюша, постріл з РПГ по польському консульству в Луцьку та активації протистояння у «Бурштиновій республіці».

Немає сумнівів, що всі ці події мають спільну мету - викликати паніку в українському суспільстві та сформувати уявлення про те, що держава не в змозі захистити безпеку своїх громадян.

Тому важливо закріпити визначення екстремізму та уточнити його характеристики, оскільки це розвине основний напрямок боротьби з цим явищем та визначить національну політику боротьби з екстремізмом. Питання боротьби з екстремізмом у сучасному суспільстві є складним, тісно пов'язаним з проблемами національної та громадської безпеки та, як правило, впливає на національну політичну стабільність.

Для боротьби з екстремізмом необхідно вжити певних заходів на рівні центральної влади:

-Посилити контроль за в'їздом, виїздом та переміщенням організацій та їх членів, яких підозрюють у екстремістських діях, а також ввезенні зброї та вибухових речовин;

-Збільшити обсяг інформації в ЗМІ, що виховуватиме толерантне мислення людей і зменшуватиме соціальну напругу в суспільстві;

-Використовувати культурно-мистецькі засоби для впливу на формування громадської думки за допомогою соціальної реклами, документальних або художніх фільмів та художніх виставок, які будуть розцінюватися як патріотичні та сприятимуть інтеграції громадян в єдиний простір з центром на Україні;

-Посилити контроль за фінансовою та матеріальною допомогою організаціям та фондам, що підтримують екстремістську діяльність [24, с. 113].

Тому Україна повинна сформувати нову дискурсну культуру, яка враховує потреби та цінності різних соціальних груп. Існує також необхідність забезпечити платформу та інструменти для широкого кола соціального діалогу та запровадити альтернативні методи вирішення проблеми.

ВИСНОВКИ

Історично склалося так, що завдяки існуванню індивідуальних життєвих установок досягнення мирного співіснування людей на спільній території завжди було проблемою. У процесі життя людина рано чи пізно виявить, що її ідеали, інтереси, потреби, переконання та цінності суперечать ставленню інших людей до життя, що призводить до відповідних конфліктів.

У XX-XXI ст. Під впливом процесу глобалізації значно зросла кількість соціальних конфліктів, особливо в політичному полі. Сьогодні жодна країна, незалежно від існуючої державної влади, не може уникнути протистояння між суб'єктами з різними політичними інтересами, поглядами, цілями та цінностями в політичному процесі. У суспільстві триває чи можлива боротьба за владу та політичне панування. Ідеальна ситуація полягає в тому, що така боротьба відбувається в рамках демократичних стандартів політичної боротьби.

Однак, як показала практика багатьох країн, досить складно задовольнити інтереси всіх сторін у політичному конфлікті за допомогою демократичних процедур, оскільки це вимагає багато часу та вимагає взаємних поступок для досягнення соціального миру та злагоди.

У зв'язку з цим нерідкі випадки, коли сторони політичних конфліктів використовують методи та форми екстремістської діяльності для перемоги, що неминуче призводить до людських жертв та значних матеріальних втрат.

Політичний екстремізм є багаторівневим та полікомпонентним деструктивним суспільно-політичним явищем, що характеризується значною кількістю ідейних течій, різноманітним виявів, неоднорідністю соціального складу екстремістських угруповань.

Власне, поширення екстремістських настроїв, схильність окремих суб'єктів політики до найбільш радикальних деструктивних дій

обумовлюються розбалансованістю суспільних відносин внаслідок зіткнення й протиставлення інтересів різних соціальних груп та окремих індивідів в соціально-економічній, духовно-культурній, суспільнополітичній сферах.

У сучасних умовах політичний екстремізм як різновид суспільно небезпечної діяльності характеризується зростанням масовості, швидкою адаптацією до мінливих соціальних умов та здатністю поширюватися на різні сфери суспільного життя. Згубність впливу екстремістських ідей виявляється у провокуванні конфліктів між різними соціальними групами та спільнотами, що негативно позначається на розвитку суспільства в цілому.

В ході аналізу проблеми політичного екстремізму в контексті глобалізаційних проблем сучасності, було зроблено наступні висновки.

В більшості цивілізованих країн, сьогодні, розроблений власний закон щодо протидії екстремізму. Який хвилює міжнародні спільноти всіх рівнів. Локальні проблеми політичного екстремізму стають проблемами геополітичними, тому розроблено безліч міжнародних документів, проводяться конференції, саміти, присвячені питанням міжнародного політичного, релігійного та всіх форм екстремізму.

Україна в тому числі ратифікувала більшість з таких міжнародно-правових актів. Однак, на сьогоднішній день існуючій проблемі політичного екстремізму в українській реальності приділяється незначна увага, хоча проблема має місце та потребує вироблення ефективної державного політики.

В особливості потребує глибинних розробок законодавство у сфері політичної толерантності та попередження таких крайніх форм, як політичний екстремізм. В українському законодавстві існує потреба в конкретному визначені поняття екстремізму та політичного екстремізму, та створення визначеного законодавства та стратегії протидії політичному екстремізму.

Також, існує необхідність встановлення норми відповідальності за просування радикальної ідеології. Важливою засадою в розробці

попередження є активна позиція держави щодо початкових умов розвитку екстремізму.

Тобто, проблема легких форм нетерпимості повинна бути підконтрольна органам державної влади. В особливості, спільноти, що мають радикальні погляди та несуть подібну ідеологічну направленість в маси, повинні бути під особливим наглядом спеціальних органів, як потенційно небезпечні організації. Не мало важливим є вироблення норм реагування спеціальних служб на неправомірну діяльність даних груп.

Отже, попередження розвитку радикальних течій в повноцінні екстремістські центри складає фундаментальну основну протидію екстремізму в суспільстві.

На сучасному етапі вияви політичного екстремізму посідають чільне місце в системі викликів та загроз демократичному розвитку політичної культури та загалом національній безпеці України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильчук Є.О. Релігійно мотивований політичний радикалізм та екстремізм як загроза національній безпеці України. / Є.О. Васильчук // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. 2013. № 5. С. 151-155.
2. Васильчук Є. О. Політичний радикалізм та екстремізм як комплекс загроз і викликів національній безпеці України / Є. О. Васильчук // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. К. : ВІР УАН, 2013. Вип. 75 (№ 8). С. 517–519.
3. Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В. Політологія: підручник. Харків, ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017. 180 с.
4. Головка В. Екстремізм та радикалізм в Україні: особливості формування, основні напрями, форми протидії з боку держави / В. Головка // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. пр. 2012. Вип. 19 (2). С. 248–276.
5. Гуменюк Л.Й. Екстремістські настрої молоді, соціальн та психологічні особливості їх формування і прояву. / Л.Й. Гуменюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 129-138.
6. Екстремізм в Україні – 2014: прояви, тенденції, прогнози (результати дослідження) / Український інститут дослідження екстремізму. К., 2015. 37 с.
7. Кременовська, І. Екстремізм і радикалізм і Україні / І. Кременовська. Вільне слово, 2017. Режим доступу: <http://vilneslovo.com/екстремізм-і-радикалізм-в-Україні/>
8. Левченко Л. О. Радикалізм та екстремізм як крайні прояви нонконформної поведінки: загальнотеоретичний аспект / Л.О. Левченко. // Наукові праці: серія «Політологія» 2015. Вип. 97. С. 77-80.

9. Ліпкан В. І. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія / Володимир Анатолійович Ліпкан. К. 2013. 600 с.
10. Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за злочини з ознаками екстремізму (проблеми кваліфікації за законодавством України та Російської Федерації) / С. Я. Лихова // Юридичний вісник. 2011. № 4. С. 89-94.
11. Паламарчук М.О. Протидія екстремізму в Україні: напрями оптимізації правового забезпечення. / М.О. Паламарчук // Стратегічні пріоритети. 2012. № 3 (24). С. 102-106.
12. Пилюгина Т. В. Экстремизм: социально-правовой анализ причин возникновения и способов его преодоления / Т. В. Пилюгина // Общество и право. 2011. № 3 (35). С. 231–233.
13. Піча В. М. Політологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти / В. М. Піча, Н. М. Хома ; за ред. В.М.Пічі. 5-те вид., випр. і допов. Львів : Магнолія, 2014. 303 с.
14. Погорілий Д. Є. Політологія: 100 питань - 100 відповідей навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / Д. Є. Погорілий. Київ : Інкос, 2014. 232с.
15. Політологія: конспект лекцій для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / Н. М. Семке, І. М. Доля. Харків : НТУ «ХП», 2017. 156 с.
16. Політологія: підручник / В. Г. Антоненко, В. Д. Бабкін, О. В. Бабкіна, та ін. ; за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. 3-тє вид., переробл., допов. Київ : Академія, 2013. 567 с.
17. Політологія : Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навч. закладів / Л. М. Герасіна, В. С. Журавський, В. Я. Зимогляд, Н. П. Осипова. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Ін Юре, 2015. 519 с.

18. Політологія: наука про політику: підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 840 с.
19. Політологія: Навч.посібник для студентів вищих навч.закладів / І. Г. Дробінка, Т. М. Кришталь, Ю. В. Підгорецький. К. : Центр учбової літератури, 2013.290 с.
20. Політологія Нової доби: Навч.посібник для студентів вищих навч.закладів / Ф. М. Кирилюк. К. : Академія, 2012. 304с.
21. Рудич Ф. М. Політологія: Підручник для студентів вищих навч.закладів / Ф. М. Рудич. К. : Либідь, 2015. 478с.
22. Сазонов И. А. Политический экстремизм и проблема его категориального осмысления / Игорь Анатольевич Сазонов. // Вестник Московского университета. Политические науки. 2012. № 2. С. 107-116.
23. Скулиш Є.Д. Екстремізм як одна з головних загроз безпечному існуванню людини, суспільства та держави у ХХІ ст. / Є.Д. Скулиш // Науковий вісник Національної Академії внутрішніх справ. 2016. № 1. С. 19-35.
24. Шахов В. А. Екстремізм / Валерій Андрійович Шахов. // Політологічний енциклопедичний словник / упор В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С.Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. К.: Генеза, 2014. с. 181.
25. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: підруч. для студ. вищ.навч. закл. / П. П. Шляхтун. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 471с.